

Kees 't Hart. *De ziekte van de bewondering. Querido*
Atte Jongstra. *De tak van Salzburg. Autobiografie van een lezer. Querido*

Misschien komt het door Friesland (de een woont er, de ander is er geboren), maar Kees 't Hart en Atte Jongstra doen mij vaak aan elkaar denken. Beiden zijn, tot nu toe helaas voor een veel te klein publiek van liefhebbers, bekend geworden met op het eerste gezicht volstrekt duistere romans en verhalen. Op het idiote af zijn ze soms, vol onnavolgbare humor die de beide auteurs bijna huns ondanks lijkt te ontglippen, alsof ze een natuurlijke gêne (daar hebben we Friesland!) moesten overwinnen om zo te kunnen schrijven.

In romans als *Groente of Het huis M.* (Jongstra) en in *De neus van Pinokkio* of *Zwembad* ('t Hart) lijken de schrijvers zelf ook nauwelijks te weten wat ze aan het doen zijn. Wat onder hun handen ontstaat moet voor hen even verrassend zijn geweest als voor hun lezers. Maar niets is zo moeilijk vol te houden als onwetendheid: wie lang in hetzelfde spoor voortgaat, hoe grillig en onvoorspelbaar ook, leert het tenslotte kennen. Dat spoor komt immers niet uit het niets, het vindt zijn oorsprong in persoonlijke obsessies die steeds zichtbaarder worden naar mate je er meer over schrijft.

Zowel bij 't Hart (in *Blauw Curaçao* en *De revue*) als bij Jongstra (in *Disgenoten* en *Hudigers hooglied*) is dat te merken. Onwillekeurig eisen vakmanschap en begrip hun tol. Beiden zijn meesters van hun eigen onwetendheid geworden, een *contradictio in terminis* die hun niet anders dan zorgen kan baren.

Het duidelijkst komt dat tot uiting bij Kees 't Hart in zijn recente essaybundel *De ziekte van de bewondering*. 'Ik wil vreemd blijven voor wat ik schrijf', lezen we daar. En hetzelfde wordt, in andere bewoordingen, zo vaak herhaald dat je onwillekeurig nattigheid gaat voelen. 't Hart begrijpt zijn eigen schrijven steeds beter. Vandaar dat schrijvers die aan hetzelfde euvel lijden, zoals Samuel Beckett in sommige van diens teksten, op een strenge reprimande kunnen rekenen: te veel 'schoolmeesterwoorden, begripelijkheidswoorden', oordeelt 't Hart. Pas als iemand zich door zijn eigen schrijven willoos op sleeptouw laat nemen, kan het voor hem door de beugel. Alleen dan kan er iets anders aan het licht komen, waarop de schrijver geen greep heeft en dat daarom de moeite waard is.

Ook voor de lezer die 't Hart blijkt te zijn, een ongeneeslijke 'veellezer' nog wel (die uiteraard niet van zijn kwaal af wil), levert dit credo de nodige complicaties op. Vooral als we zien dat hij zich principieel opstelt als 'bewonderaar'. Echt helpen doet het niet om ook die bewondering als een 'ziekte' te presenteren, want 't Hart weet dondersgoed dat er aan zijn bewondering een luchtje zit. Onder het oppervlak schemert altijd de 'troebele mengeling van verrukking en afgrijzen', moet hij bekennen. Is dat niet het geval, dan dreigt de totale 'idolatrie', en daar wil 't Hart niet aan. Niet zonder tevredenheid constateert hij daarom dat hij als bewonderaar is 'mislukt', aangezien hij het 'afscheid van de bewondering' al bij voorbaat heeft 'ingecalculeerd'.

Je zou het een kwestie van zelfrespect kunnen noemen, zeker als je ziet wie 't Hart allemaal bewondert, van Bing Crosby tot Derrida en van Elvis Presley tot

Franciscus van Assisi. Zonder slagen om de arm gaat het kennelijk niet. Daarvoor is de 'illusie' dat hij zijn eigen leven 'ensceneert' hem te dierbaar. Ingewikkeld wordt het nu overigens wel, want die illusie blijkt vooral in stand te moeten worden gehouden om haar te kunnen doorbreken, en dit ad infinitum.

Ogenschijnlijk heeft Atte Jongstra in *De tak van Salzburg* (een verwijzing naar Stendhals theorie over de 'kristallisatie' bij verliefdheid, die Jongstra op het verrijkende lezen van toepassing laat zijn) precies de tegenovergestelde strategie gekozen. Op de titelpagina lezen we, dreigend en diagonaal gedrukt: 'Onwetendheid is de bron van alle kwaad!' Jongstra werpt zich in deze essaybundel met verve op als de profeet van een weten dat geen enkel onderwerp - hoe nietig ook - uit de weg gaat. Van de aalvisserij tot Beethovens haar en van de pauskeuze tot de geschiedenis van het weer: niets is Jongstra te min, zoals de lezers van zijn helaas verdwenen *Onderkast-*rubriek (het merendeel van de bijdragen is in deze bundel herdrukt) bekend zal zijn.

Vreemd genoeg komt het resultaat bij hem vrijwel op hetzelfde neer als bij Kees 't Hart, de profeet van de onwetendheid. Jongstra bewandelt als lezer zoveel bizarre zijpaden, dat je op den duur alleen maar kunt concluderen dat er geen beginnen aan is. Het 'breed lezen' dat hij warm aanbeveelt, dompelt je onder in een oceaan van kennis, die geen enkele oever meer kent. Het enige wat er dan op zit is om, in navolging van Jongstra, 'van het ene boek naar het andere' te gaan, in de hoop net als hij te kunnen vaststellen: 'Je stuit voortdurend op feiten waarvan je niet wist dat je er zo graag kennis van wilde nemen!'

Jongstra noemt zijn boek de 'autobiografie van een lezer' en hij heeft zijn best gedaan het geheel een schijn van strenge orde te geven. Er zijn zes afdelingen, waarvan er één uit een bibliografie bestaat, één uit advertenties, terwijl de laatste afdeling een aantal lege bladzijden bevat, bestemd voor eigen 'aantekeningen' - het gaat immers, zoals de schrijver in zijn woord vooraf ('Het kristal der wijzen') uiteenzet, om een 'doe-boek'. Daarnaast wemelt het van de - willekeurige, slechts door verre associaties gerechtvaardigde - voetnoten.

Alleen dat van die 'autobiografie' is géén grap, want wat Jongstra demonstreert is hoe hij zelf leest en - impliciet - als schrijver te werk gaat. In een van de stukken is er sprake van een 'labyrint, waarvan de kern weer uit een ander labyrint bestaat'. Zo moet ook het brein van de auteur er van binnen uitzien: er komt geen eind aan. Zonder eind en zonder begin, en al helemaal zonder kern, gaat Jongstra opgewekt zijn neus achterna, met hoogstens af en toe een moment van twijfel. Dan lezen we opeens: 'In sommige regionen komt de lezer voor een probleem te staan. Hij vraagt zich af: ik lees dit nu wel, maar boeit het mij?'

Een soortgelijke twijfel bekruipt, bij alle bewondering, ook Kees 't Hart een enkele keer, zoals in het essay over *Kees de Jongen*, waarin zijn reserves worden gemaskeerd door de trouwhartige verzekering dat de lectuur van deze alom geprezen roman toch echt heel anders uitpakt als je zelf 'Kees' heet. Maar voor één gat te vangen is 't Hart niet, want in een prachtig stuk over de films van Eric Rohmer (met daarin een bevlogen beschouwing over 'het rohmeriaans praten') wordt juist de bewondering verborgen onder de wanhopige vraag: 'Hoe kan ik ooit van Rohmer genezen? Wie helpt mij?'

Beide essayisten spelen een vermakelijk spel met de lezer en met zichzelf. Jongstra doet dat in een stijl waarin niet zelden de bezopen *orator didacticus* (die we ook van zijn andere werk kennen) meeklinkt; 't Hart doet eerder denken aan een dekselse kwajongen, die zich soms geweldig kan aanstellen om daar vervolgens zelf besmuikt van te genieten. Ook bij hem verraden de essays in laatste instantie het meest over zijn eigen manier van schrijven, en dat geeft zijn essays bij alle verbale slapstick een serieuze ondertoon. Zijn bezwaren tegen *Kees de Jongen* bijvoorbeeld hebben minder te maken met de gedeelde voornaam van de hoofdpersoon dan met 'Thijssens 'Gewone Stijl', waaruit volgens 't Hart nooit 'grote literatuur' kan voortkomen.

Het spel is, zowel bij 't Hart als bij Jongstra, noodzaak en vindt zijn oorsprong in een hartgrondig wantrouwen tegen al te vanzelfsprekend taalgebruik. Door daarmee te spelen zetten zij het op losse schroeven. Zo creëren zij voor zichzelf de mogelijkheid om iets te zeggen waarvan ze niet wisten dat ze het in zich hadden. In *De ziekte van de bewondering* en in *De tak van Salzburg* lijken ze het intussen beter te weten dan ooit. Maar dankzij het verknipte lezen dat aan beide bundels ten grondslag ligt, blijkt dit geen enkele belemmering te zijn voor een uiterst origineel en - ondanks incidentele meligheid - onweerstaanbaar hilarisch schrijven.

(*NRC Handelsblad*, 20-9-2002)